

Априлското въстание постигна политическата си цел (По случай 130-та годишнина от Априлското въстание)

Константин Косев
“Българистика”: бр.12/2006 г.

Подобно на всяко друго националноосвободително въстание нашето Априлско въстание през 1876 г. е преди всичко въоръжено действие, т.е.фсвоеобразна война. Но същевременно то е и политическо действие, защото чрез него се преследват определени политически цели и намерения. Това означава, че при цялостното възприемане и осмисляне на въстанието се налага спазването на уравновесен баланс между неговите военни и политически изяви. Само тогава може да се постигне цялостна обективна преценка за въстанието. В първия случай, ако се акцентират само военните му аспекти, както обикновено се случва, представата ни за въстанието неизбежно се деформира.

В историческата литература досега доминират военните му аспекти, а политическите или се подценяват, или се сочат само като обективна последица, а не като предварително набелязана цел. Така се стига до неволно подценяване на въстанието, до неговото омаловажаване. Този нежелателен ефект се получава, защото тъкмо военната изява е слабата страна на въстанието.

Абсурдно е дори да си представим, че е било възможно с допотопни пушки кремъклийки, със саморъчно направени патрони фишеци, с бутафорни черешови топчета и юнашки ентузиазъм, да се разгроми Османската империя.

Ала все пак войната си е война. Щом въстанието е война, то неминуемо се подчинява на всички нейни правила и изисквания. А от тази гледна точка въстанието е предварително обречено, няма абсолютно никакъв шанс за успех на бойното поле със силата на оръжието.

На фона на горните разсъждения тривиалният въпрос за причините за поражението на въстанието, който често се обсъжда в историческите съчинения, се оказва абсурден. Защото единственият възможен отговор ни връща към известни предопределени като даденост обстоятелства – лошо и недостатъчно въоръжение, отбранителна тактика, слабости в организацията и т.н. А най-нелепото е, че в подобни случаи обичайните хвалебствия по адрес на апостолите във връзка с подготовката и организацията на въстанието, изведнъж се превръщат в остри осъдителни упреци към тях, когато се заговори за причините на погрома. Пряко или косвено им се вменява „вината“, че били допуснали тактически и организационни грешки в подготовката и хода на въстанието, че не осигурили достатъчно оръжие и други подобни. Мигар ако не бяха допуснати тези „грешки“ и организационни пропуски, всичко е щяло да бъде наред!

Предозирането на военните аспекти на въстанието неизбежно формира изопачена и твърде примитивна представа за Априлското въстание. Затова понякога то изглежда на някои хора невзрачно, жалко и мижаво като безсмислена авантюра, довела до трагедията на хиляди невинни българи. За да се превъзмогне поне отчасти това тягостно впечатление от военните неблагоприятия

на въстанието, в историческата литература се прави обикновено опит за компенсация чрез специален допълнителен акцент върху проявения героизъм от въстаниците, съчетан непременно с още един акцент върху страданията от репресиите и чудовищните злодеяния на палачите.

Съзнателно подсиленият емоционално-патриотичен мотив естествено тушира и коригира до известна степен печалната физиономия на Априлското въстание като неудачна военна акция. Под въздействието на патетичната сантименталност въстанието наистина се възприема като нещо по-внушително, ала главно в морален план, в смисъл на сакрално за народа ни събитие.

Въпреки захаросаните подправки обаче горчивият привкус на синдрома „българска работа“, сиреч „калпава работа“, продължава да нагорчава.

Много по-автентична и достолепна е представата за Априлското въстание, ако се изтъкнат, както подобава, и неговите политически аспекти. Тогава военните му неудачи нямат толкова важно значение. Те се възприемат като нещо нормално и разбираемо, с оглед на конкретните исторически обстоятелства по онова време.

Много по-важно значение добива фактът, че въоръжените въстанически действия имат добре промислена и обоснована рационална политическа цел. Както е известно, предварително начертаната въстаническа стратегия не предвижда непременно победа над противника със силата на оръжието. Военните операции се планират върху основата на изискването за колкото е възможно по-продължителни въоръжени действия, с участието на колкото е възможно повече хора във възможния най-широк териториален обхват. Това фактически означава, че военното поражение е предварително калкулирано и влиза в сметките на стратегическия замисъл, който очевидно има за цел точно по този начин да постигне определен политически ефект. И наистина го постига – военното поражение се превръща в политическа победа.

Във връзка с тази отрадната констатация възниква резонният въпрос – как се стига до такава щастлива развръзка? На какво се дължи това необичайно явление? Защото, както знаем, малко са националноосвободителните въстания в новата история на човечеството, които биха могли да се похвалят с подобно политическо постижение. Достатъчно е да си припомним, например, злополучните въстания на поляците през 1831 и 1863 г., на унгарците през 1848 г. и много други, които въпреки многократно по-внушителната им въоръжена изява не постигат своите политически цели. Такъв е случаят и с нашето Илинденско-Преображенско въстание през лятото на 1903 г. То по нищо не отстъпва на Априлското, дори го превъзхожда във военно отношение, но завършва с политическо фиаско и национална трагедия.

Очевидно политическият успех на подобни въстания не зависи само от тяхна въоръжена изява, а главно от начина, по който се вписват в т.нар. „голяма политика“. В този смисъл нашето Априлско въстание има голям късмет. Неговата кауза е печеливша, въпреки относително скромните му въоръжени възможности за изява. Неговата сила е международният му отзвук. От силата на неговия международен отзвук зависи дали то ще намери в дадения момент на международната арена достатъчно влиятелни и заинтересовани политически субекти, които ефективно да подкрепят българската освободителна кауза. Защото, както знаем, почти всички подобни въоръжени начинания през XIX и XX век протичат по един и същ общ универсален замисъл. Целта им е не толкова да се победи противникът на бойното поле със силата на оръжието, а главно да се предизвика интернационализация на конфликта с надеждата за евентуалното му благоприятно политическо решение чрез намесата на меродавните фактори, сиреч на т.нар. велики сили. Точно това целят и на това разчитат инициаторите и осъществителите на Априлското въстание. Те не се самозаблуждават с илюзии за някаква победа на бойното поле. Става дума за друго. Става дума за масова саможертва в национален мащаб в името на свободата. Известното заклинание „Свобода или смърт“ не е само сантиментална високопарна фраза, а осъзната потребност от саможертва в неравната битка с Османската империя. Не е важно, че битката ще бъде загубена, по-важен е отзвукът от нея. Христо Ботев призовава за незабавна отчаяна революция, защото, казва той: „ако сега не вземем участие в съсипването на Османската империя, рискуваме утре да сме последни, а може би и забравени при решението на Восточний вопрос“. С тези думи поетът революционер ясно и точно сочи стратегическия замисъл на въстанието. За Ботев отзвукът на въстанието има решаващо значение за политическия му успех. Затова саможертвата, според него, има смисъл само ако се извърши по един впечатляващ атрактивен начин, за да предизвика силен обществен резонанс с

желания политически ефект. Ето защо преди да се хвърли в пламъците на започналото въстание, той прави всичко възможно да го афишира пред Европа, за да привлече своевременно вниманието на европейската общественост към българската освободителна кауза, докато огнената стихия на въстанието все още не е заглъхнала. На 6 май 1876 г. чрез вестник „Нова България“ Ботев бърза да съобщи на света, че българската революция е вече в ход. Едва след това той пристъпва към подготовката на своята знаменита четническа акция, която замисля и осъществява така, че тя да има непременно шокиращ ефект.

Това, че въстанието е вече почти потушено, не го смущава. За него поважно е то да завърши с такъв драстичен финал, че цял свят да чуе как българите се сражават за своята свобода. Сценарият на операцията „Радецки“ е истински триумф на Ботевата находчивост в това отношение. Преди четата му да стъпи на австрийския параход, той изпраща добре обмислена телеграма-дописка до реномираните европейски вестници „Журнал де Женев“ и „Ла Републик Франсез“, в която съобщава, че отряд от 200 души български въстаници завладява кораба „Радецки“, за да помогне на въстаналите си сънародници, които „отдавна се сражават срещу петвековния си тиранин за своята човешка свобода и народни права. Всички вярваме, се казва в заключението, че европейските образовани народи и правителства ще ни протегнат приятелска ръка“. В същия дух е и ултиматумът, връчен на капитана на кораба Дагоберт Енгландер.

Прозренията на поетареволуционер се събдват. Новината за фамозната т.нар. „афера Радецки“ бързо се разнася из цялата земна шир и заема подобаващо място в почти всички информационни съобщения на тогавашната преса. Именно чрез тази сензационна новина нашето Априлско въстание става широко известно на международната общественост. От всички съобщения и коментари за въстанието близо две трети се отнасят за акцията „Радецки“ и дързостта на войводата – поета Христо Ботев, чиято гибел в Балкана се описва като антична трагедия.

Подобна надежда за решаващата роля на отзвук от въстанието споделят и други негови ръководители. Известни са в този смисъл изказванията на Тодор Каблешков, Стоян Заимов, Цанко Дюстабанов, Бачо Киро Петков, Георги Бенковски и др. Особено показателна е например метафората на Каблешков: „Не в куршума на кремъклияката се надявах, а на гърмежа ѝ, който трябваше да стигне до ушите на Европа, на братска Русия“. Очевидно апостолите виждат смисъла на въстанието главно в неговия международен отзвук.

Такъв е стратегическият им замисъл. За щастие, при тогавашната конкретна международна обстановка, техният замисъл се оказва практически продуктивен.

Априлското въстание предизвиква навремето, както е известно, силен международен отзвук в цяла Европа. В почти всички европейски страни общественото мнение реагира по различни начини в дух на възхищение от самопожертвувателните действия на българите за национално освобождение, в дух на съчувствие към страданията на пострадалите от репресиите след въстанието, в дух на порицание на палачите, в дух на съпричастие към българската националноосвободителна кауза. Всички тези реакции са проникнати от чисто човешки християнски добродетели в името на хуманизма, свободата и равноправието. Това е т.нар. морален фактор, който в дадения случай е призван чрез Априлското въстание да мобилизира европейската общественост с оглед интернационализирането на българския въпрос и неговото неотложно политическо решение. Моралният фактор притежава голяма сила за въздействие, ала сам по себе си нищо не може да стори, ако не се трансформира по някакъв начин в политическа енергия, която би могла да стимулира конкретни действия на заинтересовани политически субекти.

Без подобна трансформация моралният фактор неминуемо отслабва с течение на времето и постепенно заглъхва. Това се случва почти винаги, когато доминиращите в момента велики сили са заинтересовани от запазване на статуквото. Наложено от тях

статукво обикновено се санкционира от такава мирна международна договорна система, която им гарантира запазването на спечелените позиции и сфери на влияние.

Априлското въстание обаче се осъществява в условията на твърде благоприятна международна политическа конюнктура. То попада в зоната на мощен циклонален политически вихър, обхванал Централна Европа в края на 60-те и началото на 70-те години на XIX век, който оказва силно въздействие върху политическия барометър на Балканския полуостров. Под влияние на този циклонален вихър настъпва рязка дестабилизация на европейското статукво, наложено от Парижкия мирен договор през 1856 г. след края на Кримската война.

Динамизацията в международните отношения е свързана с напористите усилия на Прусия за създаване на обединена германска държава. Появата на обединена Германия в центъра на Европа и утвърждаването и като велика сила на международната арена, разрушава дотогавашните съюзни структури и предизвиква радикални промени в конфигурацията на силите. Това неизбежно рефлектира върху Източния въпрос и го превръща във важно средоточие на борбата между великите сили за европейско надмощие.

Новата политическа обстановка на международната арена разкрива пред българската освободителна кауза благоприятни възможности. В тайнствените лабиринти на сложните комбинации между великите сили българската освободителна кауза попада чрез Априлското въстание под въздействието на мощна двигателна тяга. Това значително засилва и умножава политическия ефект на въстанието. То улучва точно онзи момент, когато германската дипломация усилено търси всевъзможни начини, за да тласне час по-скоро Русия във война срещу Османската империя.

При така очерталата се благоприятна политическа конюнктура се създават обективни възможности и предпоставки за трансформацията на международния отзвук от въстанието в политическа енергия. Очевидно инициаторите и осъществителите на въстанието са имали сериозни основания да разчитат, че този отзвук може да бъде ефикасно политическо оръжие. В това отношение те се проявяват като прозорливи политически лидери. Очакванията им много скоро се сбъдват.

Само шест месеца след въстанието, на Цариградската посланическа конференция на великите сили, българският въпрос фигурира като централен проблем в дневния ред за неотложно решение. Оттук нататък политическото му решение не подлежи на никакво съмнение и е въпрос само на време.

Дали това ще стане по мирен начин, или чрез война, зависи от великите сили и сложните взаимоотношения помежду им. Ала така или иначе, възникването на българската национална държава в Европа е гарантирано.